

КАРАНІСТЬ ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ПОЛЯГАЮТЬ У ПРОПАГАНДІ, ПЛАНУВАННІ, ПІДГОТОВЦІ, РОЗВ'ЯЗУВАННІ ТА ВЕДЕННІ АГРЕСИВНОЇ ВІЙНИ

PUNISHMENT OF THE CRIMES WHICH CONSIST IN PROPAGANDA, PLANNING, PREPARATION, RESOLUTION AND CONDUCT OF AGGRESSIVE WAR

Олійник Х.В., аспірант кафедри кримінального права і процесу

*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті проаналізовано поняття кримінально-правової норми та зв'язок санкції зі ступенем суспільної небезпечності вчиненого злочину для подальшої її побудови, що відповідає загальним засадам і принципам формування санкцій кримінально-правової норми. Санкція розкриває правовий аспект кримінального покарання, вказуючи на його вид та обсяг, виконуючи роль моделі кримінального покарання, передбаченого за вчинений злочин. Покарання за своїм змістом полягає у передбаченому законом обмеженні певних прав і свобод засудженого. Санкція є обов'язковим складником статті або частини статті Особливої частини КК України, що являє собою модель виду й обсягу покарання, пропорційну суспільній небезпечності злочину, передбаченого чинним Кримінальним кодексом.

У статті досліджено питання караності злочинів, які полягають у пропаганді, плануванні, підготовці, розв'язуванні та веденні агресивної війни. Встановлено ступінь тяжкості проявів агресії, з'ясовано обґрунтованість визначення меж покарань. Розглянуто співвідношення покарання за прояви агресії та інших однотипних злочинів. Констатовано, що санкції аналізованих кримінально-правових норм є простими, одиничними, альтернативними та відносно визначеними.

Статтю присвячено аналізу санкцій статей 436, 437 КК України з точки зору їх відповідності основним принципам (правилам) побудови санкцій статей (частин статей) Особливої частини КК України. На підставі аналізу запропоновано заходи з удосконалення кримінального законодавства. Встановлено, що окремі аспекти є взагалі недослідженими, а позиції авторів щодо окресленого питання – суперечливими чи надзагальними. Завдяки відповідному вивченню частину досі не висвітлених питань піддано аналізу, щодо вирішення спірних питань наведено додаткові аргументи.

Розглянуто проблему визначення оптимальних видів та міри покарань за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. На підставі системно-правового аналізу зроблено висновок про наявність низки недоліків у побудові санкцій статей 436, 437 КК України, наведено пропозиції щодо їх удосконалення.

Ключові слова: санкція, покарання, планування, підготовка, розв'язування, ведення, агресивна війна.

The concept of the criminal law norm and the connection of the sanction with the degree of public danger of the crime committed for its further construction are analyzed, which corresponds to the general principles and principles of formation of sanctions of the criminal law norm. The punishment by its content is the statutory limitation of certain rights and freedoms of the convicted person. The sanction is an obligatory component of an article or part of an article of the Special part of the Criminal Code of Ukraine, which is a model of the type and volume of punishment, proportional to the public danger of the crime provided by the current Criminal Code. The sanction reveals the legal aspect of criminal punishment, pointing to its type and scope, while acting as a model of criminal punishment for a crime.

The article explores punishment of the crimes, which consist in propaganda, planning, preparation, resolution and conduct of aggressive war. The severity of aggression has been established, and the validity of the limits of punishment has been clarified. The ratio of punishment for aggression and other similar crimes is considered. It is stated that the sanctions of the analyzed criminal law norms are simple, single, alternative and relatively definite.

The article aims to analyze the sanctions of the Articles 436, 437 of the Criminal Code of Ukraine in the context of their correspondence to the basic principles (rules) of the composition of the sanctions of the articles (or articles' parts) of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. It has been stated that certain aspects had not been studied at all, and the authors' positions on the investigated issue were controversial or diverse. Due to the relevant analysis, some of the issues that are not illuminated have been analyzed, the additional arguments have been given to resolve the controversial issues.

The problem of decision of optimal kinds and measure of punishments for interference with activity of propaganda, planning, preparation, resolution and conduct of aggressive war. On the basis of system-legal analysis it is concluded about the presence of row of defects in the construction of an art. 436, 437 CC of Ukraine sanctions, suggestions are set forth on their improvement.

Key words: sanction, punishment, planning, preparation, unleashing, conducting, aggressive war.

Постановка проблеми. У кримінально-правовій санкції відображаються наслідки вчинення суспільно небезпечного діяння, тому вона виступає своєрідним гарантом законності та мірилом диференціації кримінальної відповідальності. У ній, за твердженням О.В. Авраменка, передбачено межі найбільш суворого покарання, яке може бути застосоване до особи, яка вчинила відповідне кримінальне правопорушення, у разі реалізації щодо неї кримінальної відповідальності у формі осуду з призначенням та відбуванням покарання [1, с. 105]. Водночас науковцями неодноразово зверталась увага на так звану розбалансованість санкцій кримінально-правових норм, яка, власне, полягає в установленні діаметрально різного покарання за «однорідні» посягання [2, с. 261]. Критикуючи такий підхід законотворця, Н.О. Гуторова зауважує, що законодавчі рішення щодо встановлення покарань за окремі кримінальні правопорушення не завжди є виваженими, а то й взагалі виглядають інтуїтивними [3, с. 217]. Розвиваючи цю тезу, С.В. Пилипенко пише, що законодавець під час запровадження кримінально-правової норми

або взагалі не обґрунтовує окреслені межі санкції, або визначає їх завдяки порівнянню із санкціями статей, що передбачають відповідальність за «однотипні» посягання [4, с. 168–169]. Натомість пропозиції теоретиків щодо визначення розміру та меж санкцій, як правило, мають «емоційне забарвлення» [5, с. 8].

Безумовно, у межах дослідження караності за вчинення злочинів, які полягають у пропаганді, плануванні, підготовці, розв'язуванні та веденні агресивної війни, неможливо системно видозмінити особливості законодавчого підходу щодо установаження видів і розмірів покарання, водночас такий аналіз дасть можливість установити те, наскільки є справедливим та ефективним покарання за вчинені аналізовані злочини, а також чи узгоджуються відповідні санкції із санкціями, передбаченими за вчинення однорідних злочинних посягань.

Стан дослідження. У кримінально-правовій літературі питання конструювання кримінально-правових санкцій були предметом дослідження таких авторів, як О.П. Горох, Т.А. Денисова, З.А. Загинеї, А.А. Музика, Н.А. Орльовська,

Ю.В. Філей. Такі дослідження здебільшого стосувались конкретних складів кримінальних правопорушень чи їх окремих груп. Зазвичай науковці доходили одноставного висновку про те, що кримінально-правові санкції є розбалансованими, тому існує потреба у системному видозмінінні законодавчого підходу до формування кримінально-правових санкцій. Щодо розгляду питань караності за вчинення так званих злочинів агресії, то ця проблематика вченими практично не піднімалась, тому першочергового розгляду потребують питання обґрунтованості визначення меж покарання за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни, а також вивчення співвідношення покарання за аналізовані посягання з однотипними злочинами.

Таким чином, основною **метою** статті є з'ясування особливостей караності злочинів, які полягають у пропаганді, плануванні, підготовці, розв'язуванні та веденні агресивної війни.

Виклад основних положень. Під час розгляду питань караності, зокрема, за вчинення так званих злочинів агресії загальноприйнятою є позиція щодо першочергового визначення належності учиненого кримінального правопорушення до певної категорії тяжкості, що зумовлює потребу врахування його характеру (якісної характеристики суспільної небезпеки) та ступеня суспільної небезпеки (способу вчинення кримінального правопорушення, форми вини тощо) [6, с. 164–165]. Так, відповідно до статті 12 КК України, пропаганда війни (стаття 436) є нетяжким злочином (санкція передбачає покарання у вигляді виправних робіт на строк до двох років або арешт на строк до шести місяців, або позбавлення волі на строк до трьох років), тоді як планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (стаття 437) є особливо тяжким злочином (санкція передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років (частина 1 статті 437) або від десяти до п'ятнадцяти років (частина 2 статті 437)). Санкції аналізованих посягань є простими (не передбачають додаткового покарання), відносно визначеними (у статті 437 КК України зазначено мінімальну та максимальну межі покарання; у статті 436 КК України – лише максимальну), одиничними (стаття 437 КК України передбачає лише одне основне покарання), альтернативними (стаття 436 КК України містить вказівку на декілька видів основних покарань).

Під час побудови кримінально-правових санкцій необхідно керуватися відповідними принципами, отже, дотримуватися певних вимог. З огляду на це слід розглянути окремі правила конструювання санкцій кримінально-правових норм, що дасть змогу з'ясувати, чи допущені законодавчі хиби під час їх формування. Так, одним із них є таке: варіативність санкцій не повинна бути занадто великою, альтернативна санкція має передбачати не більше трьох видів покарань, закріплених у КК України. Водночас під дію зазначеного правила не підпадають санкції статей, що передбачають відповідальність за злочини невеликої тяжкості (хоча такого виду злочинів чинний КК України у зв'язку з внесеними змінами від 1 липня 2020 р. не встановлює, втім, до них фактично можна прирівнювати кримінальні проступки). Аналіз статей 436 та 437 КК України засвідчує, що законотворцем не було порушено зазначене правило, оскільки за пропаганду війни передбачено три альтернативних покарання (виправні роботи, арешт, позбавлення волі). Щодо санкцій статті 437 КК України, то у ній передбачено лише одне основне покарання, а саме у вигляді позбавлення волі. Однак у цьому разі не слід говорити про необґрунтованість відповідної кримінально-правової санкції, оскільки дії, які полягають у плануванні, підготовці, розв'язуванні та веденні агресивної війни, характеризуються високим ступенем суспільної небезпечності, тому покарання має бути домірним виненому злочину. Щодо цього у кримінально-правовій літературі справедливо зауважують, що чим вище характер і ступінь

суспільної небезпеки злочину, тим менше альтернативних покарань законодавець повинен передбачити у кримінально-правовій санкції, і, навпаки, чим менше характер і ступінь суспільної небезпеки злочину, тим більше має бути альтернативних покарань [7, с. 5]. Також критикується підхід законодавця до застосування широких меж санкції, що, вочевидь, не сприяє єдності судової практики та розширює можливості суддівського свавілля. Зокрема, С.І. Дементьев пише, що за таких умов розрив між межами санкцій статті у вигляді позбавлення волі не може перевищувати 3–5 років [8, с. 142]. Водночас аналіз санкції статті 437 КК України засвідчує, що така вимога не була порушена законодавцем, оскільки різниця між верхньою та нижньою межами покарання в основному та кваліфікованому складах злочинів становить п'ять років.

Ще одним не менш важливим правилом побудови санкції статті є таке: так звана драбина санкцій за основний та кваліфікований склад кримінального правопорушення повинна йти у «стик» залежно від особливостей конкретного складу кримінального правопорушення [8, с. 36]. При цьому мінімальна межа санкції за кваліфікований вид кримінального правопорушення не повинна «заходити» за максимальну межу покарання, встановленого за некваліфікований [9, с. 589]. Власне, це правило не слід застосовувати до санкції статті, яка встановлює кримінально-правову заборону пропаганди війни, оскільки в ній передбачено лише основний склад злочину без кваліфікуючих ознак. Водночас вищевказане правило не було враховано законотворцем під час побудови санкції статті 437 КК України, оскільки санкція статті в основному складі злочину передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років, тоді як у кваліфікованому – від десяти до п'ятнадцяти років. У такому разі, скажімо, покарання у вигляді позбавлення волі строком на 10–12 років може бути призначене як за підготовку агресивної війни (частина 1 статті 437 КК України), так і за її ведення (частина 2 статті 437 КК України), що є алогічним.

Варто звернути увагу ще на одну невідповідність. Як в основному, так і в кваліфікованому складі злочину, передбаченого статтею 437 КК України, санкція статті передбачає безальтернативне покарання у вигляді позбавлення волі. Однак у частині 4 статті 68 КК України зазначено, що «довічне позбавлення волі за вчинення готування до злочину та вчинення замаху на злочин не застосовується, крім випадків вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109–114¹, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених у статтях 437–439». Водночас у статті 437 КК України не встановлено покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Про справедливість санкції, за твердженням С.І. Дементьева, варто говорити тоді, коли вона не лише відповідає тяжкості кримінального правопорушення, але й погоджена із санкціями, які містяться в близьких за видом і характером кримінальних правопорушеннях [8, с. 32]. Іншими словами, за вчинення однакових за рівнем суспільної небезпеки кримінальних правопорушень має бути передбачено приблизно однакове покарання [4, с. 169]. Передусім зазначимо, що у КК України є чимало статей, які встановлюють кримінально-правову заборону пропаганди суспільно небезпечних дій, таких як публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади (частини 2, 3 статті 109), публічні заклики до умисних дій, вчинених задля зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (стаття 110), публічні заклики до вчинення терористичного акту (стаття 258-2), публічні заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (стаття 295), публічні заклики

до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами (стаття 299), публічні заклики до геноциду (частина 2 статті 442).

Водночас, так би мовити, однорідними злочинами у цій системі кримінальних правопорушень є ті, що передбачені частинами 2, 3 статті 109, статтею 110 та статтею 436 КК України, оскільки безпосереднім об'єктом зазначених посягань є суспільні відносини, які виникають щодо охорони суверенітету та територіальної цілісності держави. Порівняльний аналіз санкцій відповідних статей засвідчує відсутність системного підходу законотворця до їх конструювання, оскільки за посягання «спорідненої» небезпечності фактично встановлені різні покарання. Вочевидь, така ситуація заперечує системність законодавчих підходів та демонструє соціальну несправедливість.

Так, найменш суспільно небезпечними є дії, які полягають у пропаганді війни (стаття 436 КК України), оскільки у санкції відповідної статті передбачено три альтернативних покарання, такі як виправні роботи на строк до двох років, арешт на строк до шести місяців, позбавлення волі на строк до трьох років. Натомість за публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу встановлено покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі строком до трьох років (частини 2, 3 статті 109 КК України). Зрештою, найбільш суворого є санкція статті, яка встановлює кримінально-правову заборону публічних закликів до умисних дій, вчинених задля зміни меж території або державного кордону України (позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років) (стаття 110 КК України). Гадаємо, що таку позицію законодавця можна пояснити тим, що у частині 1 статті 110 КК України передбачено відповідальність не лише за самі публічні заклики до вчинення відповідних злочинних дій, але й за безпосередні умисні дії, спрямовані на зміну меж території або державного кордону України, які є більш суспільно небезпечними, ніж перші.

Водночас видається, що такий стан речей не слід сприймати схвально, оскільки пропаганда злочинних посягань, передбачених статтями 109, 110 та 436 КК України, є однорідними посяганнями, отже, такі дії повинні каратись відносно співмірно. Так, М.Б. Стиранка описує, що територіальна цілісність держави може бути порушена як внаслідок внутрішнього сепаратизму, який відбувається всередині держави, так і внаслідок зовнішнього сепаратизму через напад іншої держави [6, с. 80]. Водночас дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу (стаття 109 КК України), а також умисні дії, вчинені задля зміни території або державного кордону України, є так звані внутрішній сепаратизмом, оскільки загрози територіальній цілісності та недоторканості виникають зсередини держави (скажімо, з боку національних меншин). Натомість ведення агресивної війни однією державою проти іншої слід вважати зовнішнім сепаратизмом. Безумовно, вищезазначені злочини характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки, оскільки шкоду, завдану внаслідок вчинення таких дій, важко переоцінити. Однак, відповідно до аналізу диспозиції статті 110 КК України, зміна меж території або державного кордону України не обов'язково може здійснюватися в насильницький спосіб. Прикладом цього слугує незаконно проведений референдум, який відбувся 18 березня

2014 р. на території АРК, внаслідок якого було укладено «Договір про приєднання до Російської Федерації Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів» [10]. Водночас ведення агресивної війни проти іншої держави завжди супроводжується насильством, масовими вбивствами, знищенням об'єктів інфраструктури тощо, тому такі дії видаються більш загрозливими для національної безпеки держави та миру й безпеки людства загалом. Отже, пропаганда війни повинна вважатись щонайменше рівнозначним злочином із посяганнями, що встановлюють кримінально-правову заборону публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу (частини 2, 3 статті 109) або до умисних дій, вчинених задля зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (стаття 110), тому покарання у вигляді виправних робіт та арешту, передбачене у санкції статті 436 КК України, не відповідає характеру та ступеню суспільної небезпеки цього злочину.

Окрім того, у санкціях частин 2, 3 статті 109 та статті 110 КК України як додатковий вид покарання передбачено конфіскацію майна. Відповідно до частини 2 статті 59 КК України, конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості. Отже, у цьому переліку немає кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, зокрема пропаганди, планування, підготовки, розв'язування та ведення агресивної війни. Такий підхід законодавця навряд чи можна вважати виваженим, оскільки в разі ведення агресивної війни з боку іншої держави під загрозою опиняються не лише відносини миру між державами, але й національна безпека як така. Водночас в інших статтях КК України законодавець намагається підкреслити масштабність небезпеки від так званих злочинів агресії. Наприклад, відповідно до частини 5 статті 49 КК України, давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, а також злочинів, передбачених у статтях 437–439 і частині 1 статті 442 КК України. Отже, можна говорити про несистемний, «точковий» підхід законодавця до протидії кримінально-правовими засобами пропаганді, плануванню, підготовці, розв'язуванню та веденню агресивної війни. З огляду на це необхідно запровадити зміни до частини 2 статті 59 КК України, передбачивши можливість застосування покарання у вигляді конфіскації майна також за злочини, які передбачені статтями 436 та 437 КК України, тому санкція статті 436 КК України повинна виглядати таким чином: «караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна або без такої».

Висновки. Таким чином, аналіз санкцій статей, які регламентують кримінальну відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни, засвідчує, що іноді законодавцем не враховані правила їх конструювання. Втім, питання про те, наскільки законодавець системно підійшов до формування санкцій статей, потребує наскрізного аналізу майже всіх норм КК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко О.В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 ; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2008. 222 с.
2. Рябчинська О.П. Система покарань серед засобів кримінально-правового впливу. Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11–12 жовтня 2012 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голова ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2012. С. 259–262.
3. Гуторова Н.О. Методологічні проблеми пеналізації злочинів. Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 11–12 жовтня 2012 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голова ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2012. С. 217–221.
4. Пилипенко Є.В. Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 ; ЛьвДУВС. Львів, 2018. 224 с.

5. Навроцький В.О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2000 р.). Київ : Атіка, 2001. 272 с.
6. Стиранка М.Б. Кримінально-правова характеристика сепаратизму : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 ; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2021. 245 с.
7. Огородникова Н.В. Санкции за имущественный преступление. Виды, обоснованность, построение : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Саратов, 1991. 17 с.
8. Дементьев С.И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы. Ростов : Издательство Ростовского университета, 1986. 157с.
9. Ткачук Ю.О. Принципи побудови кримінально-правових санкцій: спроба вирішення. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 588–591.
10. Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов от 18 марта 2014 г. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/20605>.